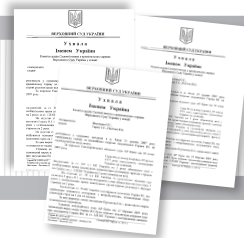

У судових палатах

Судова практика щодо вирішення питання про речові докази, передачу в дохід держави грошей, валюти, цінностей, іншого нажитого злочинним шляхом майна або такого, що було об'єктом злочинних дій *

Відповідно до вимог ст. 78 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) речовими доказами є предмети, які були знаряддям вчинення злочину, зберегли на собі сліди злочину або були об'єктом злочинних дій, а також гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом, і всі інші предмети, які можуть бути засобами для розкриття злочину і виявлення винних або для спростування обвинувачення чи пом'якшення відповідальності, зокрема будь-які предмети матеріального світу, якщо вони містять у собі важливі для вирішення справи відомості.

Речові докази з урахуванням їх особливостей слід не тільки своєчасно виявляти, закріплювати, долучати до матеріалів кримінальної справи відповідно до закону, а й належним чином зберігати до вирішення справи та захищати від знищення.

Доказ має бути одержаний з дотриманням належної процедури, тобто згідно з вимогами закону щодо порядку проведення відповідної процесуальної дії та порядку фіксування її ходу й результатів.

У теорії доказування речові докази характеризуються як «німі свідки», що, так би мовити, «не мають можливості» навмисно спотворювати відображені на них сліди вчинення злочину. У зв'язку з особливою важливістю речових доказів як засобу доказування у кримінальній справі, а також можливою їх матеріальною чи іншою цінністю статті 81, 248, 324 КПК зобов'язують суд, орган дізнання, слідчого, прокурора у своєму процесуальному рішенні вирішити питання про речові докази. Хоча положеннями КПК відсутність рішення щодо речових доказів не визнано істотним порушенням кримінально-процесуального закону, що тягне зміну чи скасування процесуального рішення, питання щодо речових доказів є критерієм якості вироку чи постанови про закриття кримінальної справи, а також породжує значні юридичні наслідки.

Порядок обліку й зберігання речових доказів визначено у ст. 79 КПК та конкретизується єдиною для правоохоронних органів і судів Інструкцією про порядок вилучення, обліку, зберігання і передачі речових доказів з кримінальних справ, цінностей та іншого майна органами попереднього слідства, дізнання і судами від 12 лютого 1990 р. № 34/15, введеною в дію з 1 липня 1990 р. (далі — Інструкція № 34/15).

Дотримання вимог закону органами досудового слідства при вилученні, обліку і зберіганні речових доказів

Порушення процедури при вилученні, обліку та зберіганні речових доказів досить поширені у слідчій практиці, що позбавляє суд можливості посилатися на речові докази як на фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку встановлюється наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Порушення порядку проведення слідчих дій, зокрема вилучення речових доказів

Вилучення предметів, на яких містяться сліди злочину, без зазначення місця їх виявлення, детального опису вилучених предметів, опечатування тощо тягне визнання доказів недопустимими (відповідні протоколи обшуку, виїмок та оглядів і вилучені в такий спосіб предмети (речові докази)).

Наприклад, вироком Першотравневого районного суду м. Чернівців засуджено Ц. за ч. 4 ст. 185 КК. Засуджено було визнано винним у таємному викраденні індивідуального майна шляхом зламу дверей будинку. Апеляційний суд Чернівецької області вирок районного суду скасував, а справу повернув прокурору для проведення додаткового розслідування. Крім того, апеляційний суд виніс окрему ухвалу на адресу прокурора та начальника СВ УМВС України у Чернівецькій області для від-

* Витяг із узагальнення до друку підготували суддя Верховного Суду України Г.В. КАНІГІНА та начальник відділу узагальнення судової практики управління та узагальнення судової практики Верховного Суду України Л.В. ГАВРИЛОВА.

повідного реагування. Підстава для направлення кримінальної справи на додаткове розслідування — проведення досудового слідства з порушенням норм кримінально-процесуального законодавства, зокрема, у справі не було належним чином оформлено протокол огляду місця події та вилучення речових доказів.

Із матеріалів справи вбачається, що одним із доказів у справі, на якому ґрунтується обвинувачення щодо Ц., є інструкція з експлуатації мобільного телефону «Самсунг А-800», що була виявлена під час проведення огляду місця вчинення злочину і на якій, згідно з висновком експерта, наявний слід великого пальця правої руки обвинуваченого.

Ця інструкція не описана у протоколі огляду й не долучена до справи, що свідчить про те, що вона не була належним чином оформлена як речовий доказ.

Перекопійований з цієї інструкції слід пальця теж належно не оформлений: не зазначено, на яку стрічку це зроблено, чи додається ця стрічка до протоколу огляду, невідоме її місцезнаходження. Водночас у постанові слідчого про призначення дактилоскопічної експертизи зазначено, що в розпорядження експертів надаються вилучені під час огляду місця події шість відрізків липкої стрічки ЛТ-48.

Згідно ж з висновком експерта йому надано на дослідження липку стрічку ДП-11 зі слідами пальців рук, виявлені при проведенні огляду місця події.

Отже, через наведені розбіжності невідомо, які сліди пальців рук та на якій стрічці вилучалися при проведенні огляду місця події, а які надавалися відповідно до змісту постанови слідчого на проведення експертизи та які були досліджені експертом. Експерт проігнорував той факт, що згідно з постановою йому на дослідження надано стрічку ЛТ-48, а висновок він зробив на підставі дослідження стрічки ДП-11.

Ці факти свідчать про неналежне виконання службовими особами СВ УМВС України у Чернівецькій області, які проводили розслідування справи, своїх посадових обов'язків, що призвело до повернення справи для проведення додаткового розслідування.

Інший приклад. Вироком Оболонського районного суду м. Києва Г., І. та К. були засуджені за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 187 КК.

Під час проведення досудового слідства за місцем проживання підсудної К. були виявлені речі, в тому числі заставні білети ПТ «Ломбард-Санфір», які без достатніх на те підстав після складення довідки були передані невідомій особі як такі, що не мають ознак речових доказів.

Для перевірки й уточнення фактичних даних, одержаних у ході досудового слідства, на підставі ст. 315¹ КПК суд виніс постанову про встановлення місцезнаходження заставних білетів та долучення їх до матеріалів справи.

Нехтуючи вимогами закону, слідчий направив зазначені заставні білети на адресу суду із значною затримкою з порушенням встановленого строку. У подальшому вони були визнані речовими доказами та долучені до матеріалів кримінальної справи, оскільки встановлено, що предметом застави були дві золоті обручки.

Для з'ясування, чи були заставлені речі предметом злочину, суд виніс постанову про виділення в окреме провадження матеріалів кримінальної справи за обвинуваченням Г., І. та К. за ч. 3 ст. 187 КК щодо відкритого викрадення майна потерпілих, у тому числі золотих виробів, та повернув ці матеріали прокурору Оболонського району м. Києва для проведення додаткового розслідування.

У зв'язку з тим, що ч. 3 ст. 187 КК передбачено конфіскацію майна як додатковий вид покарання, на підставі ч. 2 ст. 125 КПК слідчий зобов'язаний вжити заходів для забезпечення виконання вироку в частині можливої конфіскації майна, склавши про це постанову. Однак слідчий не вжив жодних заходів для забезпечення виконання вироку в частині можливої конфіскації майна обвинувачених. У зв'язку з такими порушеннями суд виніс окрему постанову, яку направив на адресу начальника Оболонського РУ ГУ МВС України в м. Києві та прокурора Оболонського району м. Києва.

У кримінальних справах, надісланих судами для узагальнення, органи досудового слідства не завжди детально описують виявлені й вилучені предмети злочину. Наприклад, при вилученні наркотичної сировини слідчі зазначають, що «в поліетиленовий пакет поміщено сировину, зовні схожу на наркотичну», без детального її опису і вказівки про кількість (справа щодо К. — Горохівський РВ УМВС України у Волинській області); вилучивши водноспиртову суміш зазначають, що «вилучено каністру, на $\frac{1}{3}$ заповнену рідиною» (справа щодо Д. — Ковельський МРВ УМВС України у цій же області).

Відповідно до ст. 188 КПК та § 6—8 розд. II Інструкції № 34/15 факт вилучення речових доказів має бути відображено у протоколі слідчої дії із зазначенням конкретного місця її проведення. У протоколі перераховуються всі вилучені предмети і документи, при великій їх кількості в обов'язковому порядку складається спеціальний опис, який додається до протоколу і є невід'ємною його частиною. У протоколі або описі повинні бути зазначені точне найменування, кількість, міра, вага, серія, номер, інші ознаки кожного об'єкта, що вилучається. Речові докази по можливості мають бути сфотографовані за допомогою фотозйомки і приєднані до справи постановою органу дізнання, слідчого, прокурора або постановою (ухвалою) суду (ст. 79 КПК).

Усі речові джерела доказів або їх носії з моменту виявлення мають зберігатись у відповідній упа-

ковці з детальним їх документуванням до процесу огляду, експертного дослідження, інших досудових і судових дій.

Органи досудового слідства інколи неналежним чином складають протоколи опису та вилучення речових доказів, не вказують індивідуальних ознак описаного майна та речей, не завжди проводять його експертну оцінку, не вказують, де зберігаються чи знаходяться речові докази, не зазначають їх кількість, що ускладнює ухвалення рішень та звернення їх до виконання в частині подальшої долі речових доказів.

Так, вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 16 березня 2007 р. засуджено Б. за ч. 2 ст. 307, ч. 1 ст. 263 КК. Під час розгляду справи судом було встановлено грубе порушення вимог ч. 2 ст. 186 КПК, допущене працівниками Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Києві, які при вилученні грошових коштів у сумі 10 тис. 263 доларів США не відобразили ідентифікаційних ознак грошових купюр, тобто не вказали серійні номери та номінали купюр. У подальшому за висновком криміналістичної експертизи банкноти номіналом 100 доларів США у кількості 101 шт. були визнані підробленими. У судовому засіданні Б. категорично заперечив факт зберігання у себе вдома підробленої іноземної валюти і зазначив, що працівники міліції умисно не зазначили в протоколі обшуку ідентифікаційних ознак вилучених у нього грошей з метою замінити в подальшому частину з них на фальшиві гроші. Окремою постановою Шевченківського районного суду м. Києва від 16 березня 2007 р. було вказано на грубі порушення вимог закону, які регламентують порядок проведення обшуку і складання відповідного протоколу, та доведено про це до відома начальника ДБНОН МВС України для вжиття заходів реагування.

Порушення порядку обліку, оформлення, зберігання речових доказів та їх направлення органами досудового слідства до суду

Згідно зі ст. 79 КПК речові докази після того, як вони будуть уважно оглянуті, по можливості сфотографовані, повинні бути докладно описані в протоколі огляду і приєднані до справи постановою особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора або ухвалою суду.

Також відповідно до вимог статей 79, 80 КПК та Інструкції № 34/15 речові докази (за винятком тих, що швидко псуються) повинні зберігатися до набрання вироком законної сили або до закінчення строку оскарження постанови про закриття справи.

В основному органи досудового слідства та дізнання дотримуються зазначених норм закону, проте трапляються випадки, коли допускаються й порушення.

Наприклад, у кримінальній справі за обвинуваченням Б. за ч. 1 ст. 185 КК речовий доказ — су-

шильний барабан вагою 2 т 900 кг вартістю 1 тис. 790 грн — вироком Крижопільського районного суду Вінницької області було вирішено повернути спільці власників паїв ТОВ «Шарапанівка». Цей речовий доказ відповідно до постанови про приєднання до справи речових доказів та розписки перебував на зберіганні у громадянина К. Виконавчого листа про повернення речового доказу власнику було направлено на виконання до ВДВС Крижопільського районного управління юстиції. Однак до районного суду надійшла постанова цього ВДВС про повернення виконавчого документа без виконання та акт ВДВС про неможливість стягнення, оскільки речовий доказ (сушильний барабан) за вказаною у виконавчому листі адресою відсутній. Крижопільський районний суд ксерокопію цієї постанови ВДВС та ксерокопію акта про неможливість стягнення речового доказу направив прокурору для подальшого реагування.

Для зберігання речових доказів в органах внутрішніх справ, прокуратурі та судах обладнуються спеціальні приміщення. За їх відсутністю виділяється спеціальне сховище — сейф або металева шафа достатнього розміру. Згідно з § 15 Інструкції № 34/15 постанова слідчого, працівників органу дізнання, прокурора або судді (ухвала суду) є підставою для поміщення речових доказів на зберігання. Поміщення в камеру схову оформляється накладною або актом прийому. При цьому в деяких випадках у цих документах вказувалися лише назва речових доказів та їх кількість без зазначення родових ознак таких предметів.

Так, 31 травня 2007 р. у кримінальній справі за обвинуваченням М. та Б. за пунктами 4, 6, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 185 КК Апеляційний суд Запорізької області виніс окрему ухвалу, якою доведено до відома прокурора Запорізької області про порушення органами досудового слідства вимог ст. 79 КПК, зокрема про втрату речових доказів (недопалків, вилучених із місця виявлення трупа, та відеокасет із записом обстановки й обставин події) слідчими прокуратури, що призводило до неодноразового (тричі) повернення справи на додаткове розслідування.

Відповідно до § 29 Інструкції № 34/15 грошові суми, які вилучені у громадян, до набрання вироком законної сили вносяться на депозитний рахунок органу, який їх вилучив, або здаються у місцеві відділення банків. Цієї норми органи досудового слідства не завжди дотримуються.

Наприклад, вироком Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 3 квітня 2007 р. засуджено Д. за частинами 2, 3 ст. 185 КК. Суд встановив, що в ході розслідування кримінальної справи слідчий порушив вимоги ст. 79 КПК при вилученні грошових коштів у сумі 140 грн (речовий

доказ). У 2001 р. було винесено постанову про здачу грошових коштів на депозитний рахунок Козятинського РВ УМВС України, однак гроші вчасно не були здані на зберігання, а лише в березні 2007 р. зазначена сума надійшла на цей депозитний рахунок. На наведені недоліки не звернув увагу й інший слідчий, який у подальшому розслідував цю кримінальну справу. Наведені обставини свідчать про неналежне виконання своїх службових обов'язків слідчими.

Щодо виявлених порушень міськрайонним судом винесено окрему постанову на адресу начальника Козятинського РВ УМВС України і Козятинського міжрайонного прокурора та вказано про недопущення в подальшому випадків неналежного виконання своїх службових обов'язків слідчими при розслідуванні кримінальних справ, та проведенні службового розслідування з метою вжити відповідні заходи до винних осіб.

Слід визнати правильною практику при проведенні досудового слідства, коли у справах про протиправне заволодіння чужим майном після проведення всіх необхідних слідчих дій грошові кошти передають на зберігання їх власникам, тобто потерпілим, а суд при винесенні вироку відповідним рішенням залишає їх потерпілим.

Згідно з § 21 Інструкції № 34/15 зберігання автомобілів, мотоциклів та інших транспортних засобів, які використовувались як знаряддя злочину та були визнані речовими доказами, а також транспортних засобів, на які накладено арешт, провадиться за письмовим дорученням слідчого, прокурора, суду протягом досудового чи судового слідства відповідними службами органів внутрішніх справ (якщо вони не можуть бути передані на зберігання власнику, його родичам чи іншим особам, а також організаціям), керівники яких видають про це розписку, що приєднується до матеріалів справи. У розписці зазначається, хто є відповідальним за збереження прийнятого транспортного засобу.

Так, Великобагачанський районний суд Полтавської області виніс окрему постанову в кримінальній справі стосовно П., засудженого за ч. 1 ст. 185 КК, яку направлено на виконання начальнику Великобагачанського РВ УМВС України у Полтавській області для притягнення винних осіб до відповідальності.

Суд встановив, що 19 грудня 2006 р. після 21-ї год. П. трактором ЮМЗ, який належав йому на праві приватної власності, прибув у с. Мар'янськ Великобагачанського району, де викрав тракторний причіп — 2-ПТС-4, що належить ВАТ «Перемога».

Трактор ЮМЗ органами досудового слідства на порушення вимог статей 78, 80, 81 КПК не був визнаний речовим доказом у справі, на нього не було накладено арешт, що призвело до того, що в по-

дальшому обвинувачений у ході розслідування кримінальної справи продав цей трактор.

Відповідно до § 42 Інструкції № 34/15, а також п. 17.7 Інструкції з діловодства в місцевому загальному суді (затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 27 червня 2006 р. № 68, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 24 липня 2006 р. за № 860/12734; далі — Інструкція з діловодства № 68) у довідці, яка додається до обвинувального висновку, має бути вказано, де зберігаються вилучені речі, документи чи інше майно, з посиланням на відповідні аркуші справи, де підшито документи, які підтверджують здачу на зберігання майна чи цінностей, вилучених на стадії слідства чи дізнання. У разі надходження речових доказів у кримінальних справах до суду їх наявність перевіряється працівником апарату суду згідно зі складеною довідкою про речові докази. Органами досудового слідства речові докази мають бути запаковані, запечатані з описом вміщеного та номером справи, до якої долучаються.

Наприклад, при прийнятті кримінальної справи за обвинуваченням К., С., К. за пунктами 4, б, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187, ст. 246 КК працівники апарату Апеляційного суду Житомирської області встановили, що органи досудового слідства допустили ряд порушень у частині оформлення речових доказів, їх зберігання та направлення до суду.

Так, на зберігання до камери схову речових доказів Апеляційного суду Житомирської області було передано речові докази у 20 пакунках. На цих пакунках (на бірках) були пошкодження (пакунки № 11, 19, 20), або самі речові докази були з пошкодженнями (пакунок № 19 — поліетиленовий прозорий пакет був із пошкодженнями), а в пакунку № 2 — «пісок із залишками тканини чорного кольору, вилучений з лівого заднього порогу автомобіля», вміст був відсутній, як і в пакунку № 20 — «залишки тіла сірого кольору». При прийнятті цієї кримінальної справи двічі складалися акти у зв'язку зі встановленням зазначеної невідповідності, справа поверталася на до оформлення.

Крім наведеного, мають місце й факти, коли органи досудового слідства несвоєчасно передають до судів речові докази.

Виконання судових рішень в частині вирішення питання про речові докази, зокрема порушення порядку знищення речових доказів органами досудового слідства

Відповідно до п. 16.1.24 Інструкції з діловодства № 68 якщо речові докази перебувають за межами суду, копія судового рішення або витяг з нього (з вказівкою про знищення речових доказів) надсилається за місцем знаходження речових до-

казів. До суду повинен надійти належним чином оформлений акт про знищення речових доказів, який долучається до матеріалів справи, а в журналі обліку речових доказів робиться відповідний запис. Після проведення таких дій справа підлягає здачі в архів суду.

Складними є питання щодо своєчасного виконання вироку в частині речових доказів, що зберігаються в органах міліції, які тривалий час не повідомляють суди про їх виконання, не надсилають акти про знищення речових доказів та підтвердження про передачу речових доказів за належністю згідно з вироком суду.

Прикладами такого стану справ є кримінальні справи за обвинуваченням Т., Р., К.А., М., Н., К.В., К.С. за ч. 1 ст. 263 КК, які перебували у провадженні Зачепилівського районного суду Харківської області. Усі ці особи були засуджені, доля речових доказів у справі вирішена в порядку, передбаченому ст. 81 КПК, зокрема, вилучені бойові набої підлягали знищенню після набрання вироком законної сили. Усі речові докази зберігалися в камері схову Зачепилівського РВ ГУМВС України у Харківській області, про що в матеріалах справ є квитанції про передачу речових доказів на зберігання. Копії вироку після набрання ними законної сили направлялися до Зачепилівського РВ ГУМВС України своєчасно. Однак на адресу Зачепилівського районного суду жоден акт про знищення речових доказів не надійшов. Неодноразові нагадування суду про необхідність виконання вироку в частині знищення речових доказів результатів не дали. У зв'язку з цим справи неможливо було передати до архіву суду.

Такі недоліки мають місце і в інших судах. У 30 кримінальних справах, які були розглянуті в I півріччі 2007 р. Канівським міськрайонним судом Черкаської області, вироки в частині вирішення питання про речові докази направлені на виконання до органів Канівського МРВ УМВС України в Черкаській області, однак своєчасні повідомлення про їх знищення не надходили. У зв'язку з цим апеляційним судом направлено відповідне подання начальнику УМВС України у Черкаській області.

Відсутність вказівки слідчих органів про місце зберігання речових доказів або зберігання доказів без їх опису заздалегідь створюють умови, які ускладнюють виконання судових рішень в частині, що стосується речових доказів

Згідно з п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1989 р. № 3 «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочинном, і стягнення безпідставно нажитого май-

на» (зі змінами та доповненнями, внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 р. № 13 та від 3 грудня 1997 р. № 12) гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом і визнані речовими доказами, відповідно до положень п. 4 ст. 81 КПК передаються у доход держави.

Органи досудового слідства у справах про злочини, за які передбачене призначення додаткового покарання у виді конфіскації майна, та у справах, де майно було об'єктом злочинних дій або нажито злочинним шляхом, як правило, виносять постанови про накладення арешту на майно обвинуваченого, де б воно не знаходилося, описують майно, що підлягає конфіскації, або складають протоколи про відсутність такого, надсилають запити про надання відповідних відомостей з БТІ, МРЕВ, банківських установ.

Разом із тим мають місце факти, коли органи досудового слідства не вживають заходів до забезпечення передачі таких речей у доход держави.

Неприпустимою є практика, що склалася у слідчих органах, які в додатках до обвинувального висновку обмежуються такими формулюваннями: «Речові докази долучено до матеріалів кримінальної справи» (1-14/06; 1-36/06); «Речові докази передані на зберігання до кімнати речових доказів ГУ МВС України у м. Києві» (1-4/06; 1-40/06); «Речові докази у кримінальній справі; приєднані до кримінальної справи; зберігаються в матеріалах кримінальної справи; в камері зберігання речових доказів прокуратури Голосіївського району м. Києва; в управлінні фінансово-ресурсного та економічного забезпечення ГУ МВС України у м. Києві (1-46/06)» тощо.

У кримінальній справі щодо К., який обвинувачувався за ч. 1 ст. 296 КК, розслідування якої проводив Луцький МРВ УМВС у Волинській області, пістолет калібру 4,5 мм та газовий балончик слідчим були приєднані до матеріалів справи як речові докази. Дані про місце їх зберігання у справі відсутні.

Такі факти свідчать, що можуть траплятися зловживання щодо речових доказів, тому законодавство й вимагає детально описати кожен речовий доказ та зазначити його конкретне місцезнаходження. Речовий доказ — це об'єкт матеріального світу з індивідуально визначеними характеристиками, носій інформації у кримінальній справі, тому для правильного, повного, всебічного й об'єктивного розгляду і вирішення справи має значення не лише факт наявності речового доказу, а і його якісні характеристики, для чого і встановлюються детальні правила передачі, зберігання, обліку речових доказів. Аналіз судової практики засвідчив, що спрощений підхід та недбале ставлення до виконання вимог закону щодо речових доказів

у кримінальному процесі впливають на якість та своєчасність постановлення судового рішення.

Дотримання судами вимог закону щодо обліку, зберігання та вирішення долі речових доказів у кримінальних справах

Відповідно до п. 17.7 Інструкції з діловодства № 68, працівник апарату суду при надходженні кримінальної справи до суду, приймаючи речові докази від органу досудового слідства, перевіряє цілісність (схоронність) упаковки і печаток на ній.

У разі порушення цілісності упаковки працівник апарату суду в присутності голови суду або судді, а також особи, яка доставила речові докази, розпечатує упаковку та звіряє наявність речей, що містяться в ній, із записами про речові докази в довідці до обвинувального висновку та з постановою про приєднання речових доказів до кримінальної справи.

Якщо наявність речових доказів відповідає записам у довідці до обвинувального висновку та постанови про приєднання до справи речових доказів, вони знову запаковуються та опечатуються. Про проведене розпечатування складається акт, який підписується особами, у присутності яких проводилося розпечатування, та долучається до справи.

У разі, якщо при розпечатуванні упаковки встановлено невідповідність фактичної наявності речових доказів записам у довідці до обвинувального висновку і постанові про долучення до справи речових доказів, а також коли записи на упаковці (опис вмісту упаковки) не відповідають цим записам, справа не приймається до з'ясування посадовими особами зацікавлених органів причин такої невідповідності.

Про встановлену невідповідність складається акт, який підписується головою суду (суддею), працівником апарату суду, а також особою, яка здійснювала доставку речових доказів. Копія акта надсилається органу, який направив справу до суду.

Однак не в усіх випадках ці вимоги виконуються.

Наприклад, у справі за обвинуваченням К. за ч. 2 ст. 186, ч. 1 ст. 309 КК (Красилівський районний суд Хмельницької області) суддя у судовому засіданні виявив невідповідність маси наркотичних засобів масі, зазначеній у матеріалах справи, тому призначено додаткову експертизу, що стало причиною невиправдано тривалого розгляду кримінальної справи.

Згідно зі ст. 81 КПК питання про речові докази вирішується вироком, ухвалою чи постановою суду або постановою органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи, при цьому: зна-

ряддя злочину, що належать обвинуваченому, конфіскуються; речі, вилучені з обігу, передаються відповідним установам або знищуються; речі, які не мають жодної цінності і не можуть бути використані, знищуються, а у випадках, коли заінтересовані особи просять про це, можуть бути передані їм; гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом, передаються в доход держави; гроші, цінності та інші речі, які були об'єктом злочинних дій, повертаються їх законним володільцям, а якщо останніх не встановлено, то ці гроші, цінності та речі переходять у власність держави.

Відповідно до ст. 335 КПК долю речових доказів у кримінальних справах вирішує суд при винесенні вироку. Як засвідчили матеріали узагальнення, більшість судів при постановленні вироку правильно вирішують долю речових доказів відповідно до положень статей 81, 335 КПК: викрадені цінності при встановленні їх власника повертаються останнім; речі, які не мають цінності, знищуються; вилучені з обігу — передаються відповідним установам або знищуються.

Водночас деякі суди на порушення цих вимог закону при постановленні вироку не вирішують питання про долю речових доказів.

Наприклад, вироком Антрацитівського міськрайонного суду Луганської області від 23 листопада 2005 р. Ч. був засуджений за ч. 3 ст. 289 КК. У зв'язку з неповнотою судового слідства, неправильним застосуванням кримінального закону, необхідністю проведення експертизи, а також через те, що у вироку не було вирішено питання щодо речового доказу, прокурор вніс подання, в якому порушив питання про скасування вироку та передачу справи на новий судовий розгляд. Апеляційний суд Луганської області ухвалою від 3 лютого 2006 р. зазначений вирок міськрайонного суду скасував, а справу направив прокурору для проведення додаткового розслідування. В ухвалі апеляційний суд також вказав, що суд першої інстанції не прийняв рішення щодо речового доказу.

Помилки, допущені судами при вирішенні подальшої долі речових доказів, виправляються шляхом винесення постанов відповідно до вимог статей 409, 411 КПК. Разом з тим виявлено випадок виправлення такої помилки за заявою засудженого.

Так, вироком Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28 вересня 2006 р. Л. засуджений за ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 309 КК. При постановленні вироку суд не вирішив питання про речовий доказ — відеокамеру. Лише на підставі заяви засудженого Л. постановою суду було повернено відеокамеру матері засудженого.

Іноді допускаються спрощення і неуважність при постановленні вироку і вирішенні питання про речові докази.

Наприклад, у справі щодо К., засудженого за ч. 1 ст. 366 КК, у мотивувальній частині вироку від 18 січня 2007 р. Зарічного районного суду м. Сум зазначено, що речові докази у справі відсутні. Однак до кримінальної справи приєднані платіжні відомості, які постановою слідчого були визнані речовим доказом у справі.

Вирішуючи питання про передачу майна, нажитого злочинним шляхом, у доход держави, у вирок суди не завжди зазначають суми, направлені на користь держави, у зв'язку з відсутністю грошової оцінки такого майна.

Так, вироком Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області від 14 березня 2006 р. П. і Б. засуджені за ч. 2 ст. 185 КК до позбавлення волі за те, що у жовтні—грудні 2005 р. вони вчинили 16 крадіжок чужого майна у м. Знам'яці. Речові докази у справі — два кисневих балони та різак — конфісковані на користь держави. Вартість цих конфіскованих речей ні органом досудового слідства, ні судом не визначено, а тому вказати суму, на яку було передано майно у доход держави, неможливо.

Відповідно до § 37 Інструкції № 34/15 вилучені продукти, що швидко псуються, та інші продовольчі продукти, які потребують спеціальних умов зберігання, негайно після вилучення, огляду і перевірки їх якості передаються у спеціально виділені магазини. Вилучені спиртні напої кустарного виробництва, а також спиртні напої заводського виробництва з ознаками порушення чи фальсифікації закупорки, підлягають знищенню.

Так, Луцький міськрайонний суд у кримінальній справі за обвинуваченням М. за ч. 1 ст. 204 КК (незаконна торгівля підакцизним товаром — горілкою) всі вилучені в обвинуваченої 380 пляшок горілки по 0,5 л у кожній, закриваючи кримінальну справу у зв'язку з дійовим каяттям, постановив знищити вилучені речові докази.

Виявлено випадки неправильного вирішення судами питання щодо таких речових доказів, як зброя та вибухові речовини.

Згідно з параграфами 17, 18 Інструкції № 34/15 вилучені в ході досудового слідства у кримінальних справах вогнепальна зброя, набой, гільзи, патрони повинні передаватися в установи МВС України, а вибухові речовини — на склади військових частин. На порушення цих вимог деякі суди при постановленні вироків виносили рішення про знищення зброї.

Наприклад, протягом 2006—2007 рр. Подільський районний суд м. Києва прийняв рішення про знищення речових доказів у двох кримінальних справах, в яких речовими доказами були визнані два пістолети. Ці речові докази зберігалися в Науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі, куди судом були на-

правлені виконавчі листи про виконання вироків суду в частині знищення цих речових доказів.

В окремих кримінальних справах суди виносили рішення про конфіскацію зброї.

Так, Ковельський міськрайонний суд Волинської області, засудивши З. та інших за вчинення розбірного нападу із застосуванням зброї — пістолета, постановив цей речовий доказ конфіскувати на користь держави.

Правильно вирішив питання про речові докази Луцький міськрайонний суд, який у справі за обвинуваченням М. та інших за ч. 3 ст. 186, ч. 1 ст. 263 КК речові докази (патрони, обріз мисливської рушниці) постановив передати дозвільній системі УМВС України у Волинській області.

Траплялися випадки, коли при закритті кримінальних справ суди щодо речових доказів приймали рішення на порушення вимог ст. 81 КПК.

Так, Сихівський районний суд м. Львова постановою від 25 жовтня 2006 р. кримінальну справу за обвинуваченням Г. за ч. 1 ст. 204 КК закрит на підставі ст. 45 КК у зв'язку з дійовим каяттям. Речові докази у справі — 16 пляшок з прозорою рідиною (розведений спирт — фальсифікована горілка) — постановою суду конфісковано в доход держави. Неякісну продукцію в доход держави конфісковано незаконно, оскільки її необхідно було знищити.

Інший випадок. У мотивувальній частині постанови Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 16 березня 2006 р. про закриття кримінальної справи внаслідок зміни обстановки (за обвинуваченням Л. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 369 КК) при вирішенні питання про речовий доказ (хабар у сумі 350 грн) суд хоча й послався на ст. 81 КПК, однак неправильно визначив підставу передачі грошей у доход держави, зазначивши, що вони є знаряддям злочину і відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 81 КПК підлягають конфіскації.

Разом із тим згідно з п. 24 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» предмет хабара має передаватися в доход держави на підставі п. 4 ч. 1 ст. 81 КПК.

Звернення до виконання судових рішень у частині вирішення долі речових доказів у місцевих та апеляційних судах відбувається з дотриманням вимог Інструкції № 34/15 (щодо речових доказів), Інструкції з діловодства № 68, а також Інструкції з діловодства в апеляційному загальному суді, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 6 січня 2006 р. № 1. Якщо за змістом судового рішення необхідно знищити речові докази, які зберігаються в суді, вони знищуються після набрання судовим рішенням законної сили.

Знищення речових доказів провадиться комісією в складі не менше трьох осіб: судді — головуючого у справі, керівника апарату суду, секретаря суду чи іншого працівника апарату суду. Знищення оформляється актом, в якому зазначаються номер справи та дата судового рішення, а також дата, місце і спосіб знищення речових доказів, прізвища та посади членів комісії. Акт підписується всіма членами комісії, затверджується головою суду, чий підпис скріплюється гербовою печаткою суду, та долучається до матеріалів справи. У журналі обліку речових доказів робиться запис про виконання судового рішення в частині знищення речових доказів. В окремих випадках, коли це зумовлено особливими властивостями речових доказів, вони передаються іншим органам (органам внутрішніх справ, охорони здоров'я, представникам військових частин тощо).

Якщо речові докази перебувають за межами суду, копія судового рішення або витяг з нього (із вказівкою про необхідність знищення речових доказів) надсилається за місцезнаходженням речових доказів. До суду потім повинен надійти належним чином оформлений акт про знищення речових доказів, який долучається до матеріалів справи, а в журналі обліку речових доказів робиться відповідний запис.

У разі коли речові докази за рішенням суду необхідно повернути власнику і вони знаходяться в суді, то суд повідомляє про це їх власника. У разі особистої явки власника речового доказу обов'язково встановлюється його особа (на підставі паспорта чи іншого документа, який містить фотографію). У розписці про отримання речових доказів чітко зазначається, на підставі якого документа встановлено особу, а також указуються орган, що видав документ, місце та дата його видачі. Якщо речові докази отримує представник юридичної чи фізичної особи, то крім зазначених дій вимагається пред'явлення відповідної довіреності, яка долучається до матеріалів справи разом із розпискою про отримання доказів. Речові докази, інші предмети, які необхідно повернути їх власнику, зберігаються в суді до набрання вироком законної сили або до закінчення строку оскарження постанови чи ухвали про закриття справи. Якщо протягом шестимісячного строку клопотання про повернення речових доказів не надходило, працівник апарату суду, який відповідає за збереження речових доказів, доповідає про це судді — головуючому під час розгляду справи чи голові суду, які відповідно до статей 409, 411 КПК України можуть розглянути це питання в порядку виконання судового рішення. Якщо за судовим рішенням необхідно повернути речові докази, що перебувають на зберіганні поза межами суду, копія судового рі-

шення разом із супровідним листом надсилаються для виконання відповідному органу, установі, підприємству тощо, де перебувають на зберіганні речові докази. Про зазначену дію повідомляється власник. У разі прийняття судом рішення щодо конфіскації речового доказу виконавчий лист, копія вироку та копія документа, що засвідчує місце зберігання речового доказу, передаються для виконання відповідному органу.

При зверненні судових рішень до виконання виявлено факти, коли суди несвоєчасно звертали їх до виконання.

Основна проблема, яка виникає при виконанні судових рішень, полягає в тому, що акти про знищення речових доказів не завжди своєчасно надходять до суду, що стає перешкодою для передачі справи до архіву суду. В деяких випадках до суду направлялися листи про вирішення питання щодо речових доказів, у той час, коли відповідно до п. 17.18 Інструкції з діловодства № 68 до матеріалів справи долучаються акти про знищення речових доказів, які повинні обов'язково затверджуватися керівником органу (установи, підприємства), що провадив знищення, з відбитком гербової печатки органу (установи, підприємства).

Наприклад, вироком Балаклавського районного суду м. Севастополя від 12 квітня 2007 р. Т. засуджено за ч. 1 ст. 309 КК. Речовим доказом у справі був пакет із наркотичним засобом, який згідно з вироком підлягав знищенню. Вирок вступив у законну силу 28 квітня 2007 р., а в частині вирішення питання щодо речових доказів був звернений до виконання 8 травня 2007 р. Крім невчасного звернення до виконання вироку в цій частині, порушення встановлено з боку Балаклавського РВ УМВС України у м. Севастополі. Так, упродовж місяця повідомлення про виконання вироку в суд не надходило. У зв'язку з цим 16 червня 2007 р. в Балаклавський РВ УМВС України у м. Севастополі, який в цій частині виконував вирок, суд зробив запит про причини тривалого невиконання вироку.

Такі запити та нагадування судам доводиться робити неодноразово. Крім того, акти про знищення не завжди завірені печатками, іноді не зазначається спосіб знищення речових доказів.

Щоб не допустити можливості неприйняття рішення стосовно долі речових доказів у справах, суди періодично проводять звірки відомостей з органами досудового слідства, ФІНО ДМУ УМВС України тощо.

Характерні недоліки для виконання вироків у частині вирішення долі речових доказів, грошей, цінностей та інших речей, нажитих злочинним шляхом, вбачаються з кримінальної справи за обвинуваченням Т. за ч. 1 ст. 213 КК, яку засуджено

вироком Лисичанського міського суду Луганської області від 19 березня 2007 р. Вироком у справі звернуто на користь держави металобрухт у кількості 100 кг. У ВДВС м. Лисичанська 4 квітня 2007 р. направлено для виконання виконавчий лист, але на момент вивчення справи відомостей про його виконання не було.

* * *

Проведене узагальнення практики вирішення місцевими та апеляційними судами питання щодо речових доказів, передачі у дохід держави грошей, валюти, цінностей, іншого нажитого злочинним шляхом майна або такого, що було об'єктом злочинних дій, але через невстановлення законного володільця також має перейти у власність держави, свідчить про те, що органи досудового слідства та суди продовжують допускати порушення вимог чинного законодавства в частині збирання речових доказів, їх реалізації, а також вирішення питання щодо речових доказів.

Органи досудового слідства при обліку, передачі речових доказів у суди в їх переліку не завжди зазначають характерні особливості об'єктів злочину (у тому числі розмір, колір, модель, серію тощо), не завжди долучають до матеріалів справи речові докази, які мають істотне значення для вирішення справи, а також іноді не направляють речові докази й інші предмети зі справою до суду.

Суди при вирішенні питання щодо речових доказів іноді допускають недбалість та вдаються до спрощення, що найчастіше призводить до прийняття додаткових постанов і тяганини у вирішенні цих питань на стадії виконання вироків суду.

Основною проблемою, що виникає при зверненні судових рішень до виконання, є те, що акти про знищення речових доказів не завжди своєчасно надходять до суду, що стає перешкодою для передачі справи до архіву суду, оскільки єдиним засобом впливу на осіб, від яких залежать оперативність та якість виконання судових рішень, є письмові нагадування.

Складним питанням, що стосується виконання судових рішень у частині речових доказів, які знаходяться поза межами суду, є несвоєчасність їх виконання відповідними органами, установами, підприємствами, де зберігаються речові докази, у зв'язку з чим справи тривалий час перебувають на контролі відповідальних за виконання судових рішень працівників апарату суду.

Вважаємо, що назріла необхідність прийняти нову Інструкцію про порядок вилучення, обліку, зберігання і передачу речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами попереднього слідства, дізнання і судами, в якій окремим параграфом визначити порядок вилучення, обліку, зберігання і передачі культурних та історичних цінностей тощо.

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ ОГОЛОШУЄ КОНКУРС

на заміщення вакантної посади наукового консультанта відділу консультантів управління забезпечення діяльності Судової палати в адміністративних справах

Основні вимоги до кандидатів:

- громадянство України;
- повна вища освіта за спеціальністю «Правознавство» або «Правоохоронна діяльність» за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста;
- стаж роботи у державній службі в сфері правової діяльності не менше трьох років або стаж роботи за фахом у галузі права не менше п'яти років;
- досконале володіння державною мовою, знання основ діловодства;
- вміння працювати на комп'ютері.

Для участі у конкурсі подаються документи:

- заява про участь у конкурсі, в якій зазначається про ознайомлення заявника зі встановленими законодавством обмеженнями щодо прийняття на державну службу та проходження державної служби;

- особова картка (форма П-2 ДС) з додатками;
- копія паспорта громадянина України;
- копія диплома з додатками;
- копія трудової книжки, завірена за місцем роботи;
- копія довідки про присвоєння ідентифікаційного номера;
- декларація про доходи за попередній рік;
- копії документів про пільги;
- фотокартка розміром 4 x 6 см.

Додаткова інформація розміщена на офіційному сайті Верховного Суду України (<http://www.scourt.gov.ua>) та надається секретарем конкурсної комісії за тел. 253-98-31 з 10-ї до 12-ї години.

Документи щодо участі в конкурсі приймаються з 10-ї до 12-ї години протягом 30 календарних днів від дня опублікування оголошення за адресою:

01024, м. Київ, вул. Пилипа Орлика, 8.